

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/20400>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

NEDERLANDS TUSSEN

DIALECT EN STANDAARDTAAL

EEN SOCIOLINGUISTISCH ONDERZOEK IN NIJMEGEN

R. van Hout

0. Vanaf 1 oktober 1976 loopt onder bovenstaande titel aan de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde een onderzoek, gefinancierd uit de onderzoekpool van de K.U. Nijmegen (poolproject L1/76). Subsidie is verleend tot 1 september 1978, met de continueringsmogelijkheid van een tweede periode van twee jaar. Het onderzoek wordt uitgevoerd door R. van Hout; de begeleiding berust bij A. Hagen.

Hieronder volgt in het kort informatie over dit project; deze is gebaseerd op de subsidie-aanvraag (zie met name onder 1) en op accentueringen en bijstellingen die tijdens het eerste jaar zijn aangebracht (zie met name onder 2).

1. Uitgangspunt voor het onderzoek is de bevinding dat het een inherente eigenschap van de taal in een taalgemeenschap is dat ze een variabiliteit en een heterogeniteit bezit die niet teruggaan op een random of vrije verdeling maar die in samenhang staan met sociale kenmerken en de taalgebruikssituatie. Als keerzijde schetst Labov (1970; 43): "We argue that it is the absence of style-shifting and multi-layered communication which would be dysfunctional."

In recent buitenlands sociolinguïstisch onderzoek is aangetoond, dat afgezien moet worden van demonolithische conceptie van dialect en standaardtaal als homogene, in de taalgemeenschap separaat functionerende taalsystemen waartussen een spreker al dan niet willekeurig switcht. De variabiliteit blijkt via realisatiescores een continuüm te vormen met het dialect en de standaardtaal als polen, waarbij de keuze en de frequentie van de keuze van taalvarianten door een spreker een systematische samenhang vertonen met de sociale kenmerken van die spreker en de situatie waarin deze zijn taal gebruikt. De meest algemene doelstelling van dit onderzoek is het toetsen van bevindingen van elders, naar het paradigma Labov uit-

gevoerd sociolinguïstisch onderzoek in een Nederlands stedelijke taalgemeenschap.

Uit de in aanmerking komende Nederlandse steden met een duidelijke sociale en taalkundige heterogeniteit is gekozen voor Nijmegen, enerzijds uit overwegingen van pragmatische aard (gemakkelijke contacten met gemeentelijke diensten en universiteit), anderzijds uit overwegingen van ideële aard (de regionale functie van de Universiteit).

Het onderzoek ontleent mede zijn maatschappelijk belang aan de rol die taalvariatie speelt in het sociaal functioneren van mensen. De beoordeling van personen gebeurt ondermeer op grond van hun taalgedrag. In de taalgemeenschap bestaan uitgesproken attitudes t.o.v. taalvarianten en daardoor t.o.v. de sociale status van de spreker die in een bepaalde situatie bepaalde varianten realiseert. Deze verwevenheid van sociale variabelen en linguïstische varianten heeft zijn weerslag in allerlei domeinen, bijv. in beroepsverwerving en onderwijskansen. Wat betreft de onderzoeksmethodiek wordt in eerste instantie aangesloten bij het onderzoek van Labov (1966) in New York City, dat voor dit type onderzoek het belangrijkste methodologische paradigma biedt.

2. De afwijzing van de uniformiteit in het taalsysteem ten gunste van de georganiseerde variatie¹⁾ als object van onderzoek veronderstelt een kwantitatieve component in de benadering van taalverschillen die de variabiliteit in een dialectstandaardtaalsituatie voor onderzoek toegankelijk kan maken. Met deze vaststelling is het echter geen uitgemaakte zaak welke meetvorm en meetprocedure de voorkeur verdient.

Bij de meting en scoring is zowel een schaal te construeren uitgaande van een categorische vorm (bijv. al dan niet realisering van een consonant), als een schaal uitgaande van een meer continue vorm (bijv. graad van openheid van een klinker). In het eerste geval geeft de schaal een nominale variabele weer; in linguïstisch opzicht kunnen we spreken over een kwalitatief verschil dat op het eenvoudigste niveau in de fonologische component beschrijfbaar is met een enkel binair feature. In het tweede geval hebben we te doen met een variabele die op zijn minst op ordinaal niveau ligt; voor de fonologische component zouden we genoodzaakt kunnen zijn n-aire features te gaan gebruiken, waarbij n natuurlijk groter dan twee is.

Dit tamelijk specialistische probleem wordt hier aangesneden om aan te geven dat in dit onderzoek aandacht geschonken zal worden aan de relatie tussen gekozen meetvorm en het beschrijvingsmodel van de variabiliteit.

Deze problematiek is ook aan de orde in de twee richtingen die zich in de beschrijving van de variabiliteit profileren. Het kwantitatieve paradigma, waarvan Labov de exponent is, hanteert de variabele regel als beschrijvingsmiddel; het dynamische paradigma propageert een meetmodel, nl. de scalogramanalyse²⁾. De variabele regel stelt in principe weinig eisen aan een systematiek in de data; bij de scalogramanalyse kunnen de data het meetmodel verwerpen. Als een scalogramanalyse mogelijk is, weten we tegelijkertijd veel over de data, omdat ze voldoen aan de strenge eis dat ze op één enkele dimensie geordend kunnen worden (uni-dimensionaliteit).

Bij het opzetten van een onderzoek als het onderhavige dienen zich drie belangrijke onderdelen aan, die niet onafhankelijk van elkaar ingericht kunnen worden. Het eerste onderdeel betreft de keuze van de informanten, waarbij vragen aan de orde komen van het aantal informanten, de gewenste kenmerken van de informanten en de selectiemethode. Het tweede onderdeel betreft vorm en inhoud van het interview, waarbij beslissingen genomen moeten worden welke data op welke wijze ingewonnen worden. Laatste onderdeel vormt de verwerking en analyse van de data.

In aansluiting bij onderzoeksresultaten in de sociolinguïstiek zijn de informanten in het onderzoeksontwerp gestratificeerd naar beroepsgroep, leeftijd en geslacht. Aan de hand van de Beroepenklapper van het Instituut voor Toegepaste Sociologie³⁾ is een verdeling gemaakt naar drie beroepsniveaus. Daarnaast zijn drie leeftijdsgroepen genomen (15-18 jaar, 35-44 jaar, 60-74 jaar), terwijl alleen bij de jongste leeftijdsgroep geslacht als stratum is toegevoegd. Bij kruising van de variabelen is het informantenbestand als volgt schematisch weer te geven:

		leeftijdsgroep 15-18 jaar	leeftijdsgroep 35-44 jaar	leeftijdsgroep 60-74 jaar
man	beroepsniveau 1			
	beroepsniveau 2			
	beroepsniveau 3			
vrouw	beroepsniveau 1			
	beroepsniveau 2			
	beroepsniveau 3			

De variabelen in het schema vormen een groep van onafhankelijke variabelen, terwijl de realisatiescores op de te analyseren linguïstische variabelen als afhankelijke variabelen zullen fungeren. Om een constante celvulling in bovenstaand schema te verkrijgen met handhaving van een random selectie van de informanten is een gestratificeerde steekproef gecombineerd met een sequentiële trekking⁴⁾.

Voor elk der 12 cellen uit het schema zijn 12 informanten geselecteerd. Dit resulteert in een onderzoekspopulatie van 144 personen⁵⁾. Vergeleken met andere sociolinguïstische onderzoeken van deze aard is dit aantal informanten groot te noemen, zeker als men het aantal per cel bekijkt. In zijn algemeenheid kan men stellen dat de te kiezen hoeveelheid onderzoeksobjecten afhankelijk is van de heterogeniteit van de onderzoekspopulatie. In sociolinguïstisch onderzoek vindt men bij herhaling als uitgangspunt en als constatering dat taalgedrag een zeer homogene vorm van sociaal gedrag is, terwijl tegelijkertijd een statistische analyse als niet nodig van de hand wordt gewezen. De mate van homogeniteit dan wel heterogeniteit (binnen groepen) is echter nooit object van grondig onderzoek geweest; bij afwijzing van statistische analysetechnieken ontstaat het gevaar dat men te veel over te weinig gegevens wil zeggen, terwijl het niet goed mogelijk is om de betekenis van verschillende factoren ten opzichte van elkaar af te wegen en het bestaan van interacties tussen factoren na te gaan. Op zijn minst is het gevaar groot dat er tot een invloed van factoren wordt geconcludeerd die puur toevallig is.

Daarnaast kan door een grotere onderzoekspopulatie niet alleen het verschil tussen groepen tot object van sociolinguïstisch onderzoek genomen worden maar ook de variatie binnen groepen. Daardoor kunnen naast de middeling tevens de individuele deviaties in de analyse betrokken worden⁶⁾, een o.i. evenzeer belangrijke parameter voor taalgedrag als het gemiddelde.

Voor dit onderzoek heeft ter beperking van de variatie als selectie criterium voor de informanten gegolden, dat niet alleen zij zelf in Nijmegen geboren zijn, maar op zijn minst ook één van hun ouders. Een graad van autochtonie heeft in elk sociolinguïstisch onderzoek een rol bij de selectie gespeeld, maar deze homogeniserende factor strekte zich soms niet verder uit dan de eis dat de betrokken persoon een aantal jaren in het betreffende gebied woonachtig was.

De in bovenstaand schema opgenomen variabelen zijn van demografische aard. Als tweede belangrijke groep van onafhankelijke variabelen dienen spreek-situatiegegevens, variërend op de dimensie formeel-informeel. De indivi-

dueel afgenomen interviews zijn daartoe in twee delen opgezet. In het eerste deel werd gepoogd de vragen zodanig te stellen dat ze aansloten bij de interesse en ervaringswereld van de geïnterviewde om deze zo veel als mogelijk in een interviewsituatie vrijuit te laten spreken. Het tweede deel was streng gestructureerd door middel van vragenlijsten om sociale achtergrondgegevens, gegevens over het al dan niet spreken van dialect en de beoordeling van het eigen taalgedrag en attitudinele gegevens te verzamelen, terwijl het voor het onderzoek meest formele deel van het stijlspectrum vertegenwoordigd was door het voorlezen van een woordenlijst van 120 woorden waarin op systematische wijze fonologische variabelen waren verwerkt⁷⁾.

Door het gekozen onderzoeksontwerp hopen we niet alleen de taalvariatie met de gekozen demografische en situatieve factoren te kunnen correleren, maar tevens de additionele gegevens, verzameld in het formele deel van het interview, in de analyse te kunnen betrekken.

Als derde verklaringsachtergrond van variatie zijn intern-talige condities ingevoerd, een variatiebron die in de subsidie-aanvraag niet ter sprake kwam. Deze dienen opgenomen te worden omdat ze belangrijke informatie verschaffen over de variatie zelf; het opsporen en natrekken van deze condities is bovendien noodzakelijk om de juiste score voor een informant te bepalen, aangezien niet aangenomen mag worden dat de condities random in de realisatiescores verdeeld zijn in het informele gedeelte bij vergelijking tussen individuen of groepen.

Uit deze korte uiteenzetting zal gebleken zijn, dat bij ons hier en daar een gevoel van onvrede bestaat wat betreft de gangbare analyseprocedures in de sociolinguïstiek. In het Nijmegen-project wordt gestreefd naar een hechte kwantitatieve analyse, zoals aangeduid door Fishman (1972; 68)⁸⁾. Statistische analyses zullen daarbij niet alleen gebruikt worden voor de afweging van het relatieve belang van de in het onderzoek opgenomen factoren en van interactie tussen die factoren, maar ook voor het vaststellen van de mate van samengaan (co-occurentie) van taalvariabelen⁹⁾. We zijn van mening dat een nieuw sociolinguïstisch onderzoek niet voorbij mag gaan aan mogelijkheden tot verbetering en uitdieping van de analysemethodes. Deze mogelijkheden worden nog eens benadrukt door het artikel van Sankoff en Cedergren (1976).

NOTEN

1. Zie Dell Hymes, 1974, p. 75, "replication of uniformity" vs. "organization of diversity".
2. Zie in eerste instantie G. Sankoff (1974).
3. De Beroepenklapper is een uitgave van het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen. Er worden 6 beroepsniveaus onderscheiden. Een combinatie van niveau 1 en 2, niveau 3 en 4, niveau 5 en 6 leverde de driedeling op. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar de tevens bij I.T.S. uitgegeven toelichting bij de Beroepenklapper.
4. Een beschrijving van de gevolgde steekproefprocedure zal gegeven worden in het eerst volgend te verschijnen nummer van de Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde (nummer XVI).
5. Half oktober 1977 waren 141 van de beoogde 144 interviews afgenomen.
6. Men zou zelfs zo ver kunnen gaan het een kwalijke gewoonte in veel sociolinguïstisch onderzoek te noemen om geen beschrijving van de variatie binnen de groepen te geven (zie bv. Trudgill (1974)). In feite weet men niet wat verschillen tussen gemiddelden waard zijn als men de individuele afwijkingen niet kent.
7. In het leesstukje zijn de volgende fonologische variabelen verwerkt: de verscherping van de spiranten; de monoftongische uitspraak van de diftongen ij (ei), ou (au) en ui; de wegval van de slot t in consonantclusters op het eind van een woord.
8. Zie voor de toegepaste statistische analyse Fishman (1972, p. 68-83) en Ma en Herasimchuk (1972).
9. Natuurlijk kan een statistische analyse niet altijd toepasbaar zijn; bij zeldzaam voorkomende taalvariabelen is het mogelijk dat men onvoldoende materiaal heeft. Men is dan gewaarschuwd het materiaal met de grootst mogelijk voorzichtigheid te interpreteren.

LITERATUUR

- FISHMAN, J. (1972), The Sociology of Language. Massachusetts.
- HYMES, D. (1974), Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach. Pennsylvania.
- LABOV, W. (1970), The Study of Language in its Social Context. In: Studium Generale 23, 30-87.
- LABOV, W., COHEN, P., ROBINS, C., LEWIS, J. (1968), A Study of the Non-Standard English of Negro and Puerto Rican Speakers in New York City. Final Report. U.S. Office of Education and Welfare. Washington D.C.
- Ma, R. & HERASIMCHUK, E. (1972), Speech Styles in Puerto Rican Bilingual Speakers. In: J. Fishman (ed.), Advances in the Sociology of Language, Vol. II, Den Haag-Parijs, 268-295.
- SANKOFF, G. (1974), A Quantitative Paradigm for the Study of Communicative Competence. In: R. Bauman & J. Sherzer (eds.), Explorations in the Ethnography of Communication. Cambridge Univ. Press, 18-49.
- SANKHOFF, D & CEDERGREN, H. (1976), The Dimensionality of Grammatical Variation. In: Language 52, 163-178.
- TRUDGILL, P. (1974), The Social Differentiation of English in Norwich. Cambridge, Univ. Press.